DOSARELE SECURITĂȚII ŞI AUTOCENZURA SOCIALĂ

Andi Mihalache

În România postcomunistă *tăcerea* este ruda săracă a secretului, iar *confidențialitatea* forma lui respectabilă. Ironic sau nu, putem spune că în țara noastră secretele represiunii comuniste sunt ocrotite de lege, în sensul propriu al cuvântului. Secretul este o competență nelicitată, nelegitimă. În etica lui nu contează ce e bine şi ce e rău, ce e adevărat şi ce e fals. Interesează, îndeosebi, ceea ce se spune şi ce nu. Secretul fiind o convenție, un pact, pare mai important gestul de a nu spune decât lucrul nespus. Indicibilul, nespusul creează legături, complicități sociale dar şi ierarhii, delimitări între cei care dețin un secret şi cei care nu îl ştiu sau se tem de divulgarea lui.

Alături de o utilizare deja consacrată în *lupta politică*, electorală, unde secretul unui adversar, odată oferit publicului larg, pare că nu este o lovitură sub centură ci o victorie a adevărului împotriva minciunii. În anii de după 1989, toate lucrurile aflate sub egida „strictului confidențial" devin, paradoxal, apărătoarele acelor principii pe care le încălcau flagrant în vremea comunismului. Astfel, adevărurile tăinuite ajung, chipurile, să aibă o *funcție civică*, aceea de a apărea consensul național, pacea socială. Mai dobândesc, totodată, un *caracter patrimonial*, de suferință a unora trecută sub tăcere în numele tuturor. Tragediile unor indivizi anume sunt date uitării sub pretextul că ar fi fost ale întregii societăți, ale tuturor românilor, şi ar fi indecent, se spune, să fie revendicate de un individ ori altul. A nu vorbi despre tine deoarece acelaşi necaz s-a întâmplat şi altuia este o nouă ipostază a cenzurii nu atât politice cât sociale. Într-o formă sau alta, oamenii refuză astăzi ideea că suferința ar fi un merit. În cele din urmă, secretele comunismului sunt apărate chiar cu ajutorul valorilor democratice şi a celor religioase. Se pretinde că nu e cazul să mai dezgropăm trecutul, că trebuie să respectăm, măcar acum, intimitatea individului, drepturile omului şi că nu ar fi creştineşte să ne răzbunăm. De aceea, se consideră că e bine ca toate secretele vieților noastre din comunism să fie păstrate cu grijă de un mic grup de funcționari, de o instituție specializată, SRI-ul. Deoarece solicită permanent un credit de încredere, secretul întemeiază astfel o relație de comunicare *sui generis*. Miza secretului de stat nu stă în informația tăinuită. Se concentrează mai degrabă în ordinea pe care o periclitează dacă e divulgat. De aceea, decide ce trebuie să se ştie şi ce nu în sfera publică. Secretul îi dă acesteia contur, limite, o decupează ca să spunem aşa, construind, prin omiterea adevărurilor stânjenitoare, identitatea istorică a unei comunități. Ideea că secretul protejează face din adevăr o traumă. Se spune că suferințele provocate de Securitate au fost atât de mari încât actuala lor investigare ar fi prematură şi ar fi de luat în calcul posibilitatea ca reînvierea lor prin cuvinte să genereze riscul retrăirii lor în fapte. Secretul este un adevăr neînsuşit. El joacă un rol de mediator între adevărurile contradictorii, între ceea ce vrea

şi ceea ce nu vrea să mai ştie un grup social despre el însuşi. Elimină o parte din acele aspecte care contrazic nevoia de a ne explica coerent imaginea de sine. Pe fondul acestei căutări obstinate a continuității, a identității istorice, secretul divulgat trece drept eveniment nedorit, traumatic, tulburător de sensuri. În plus, o dată dezvăluit, secretul este egalitar, distrugător de sociabilități, complicități, valori. Cele din urmă indică gradele diferite ale apropierii de secret. Avem, în principiu, secretul dosarelor Securității, deținut actualmente de instituția moştenitoare, Serviciul Român de Informații. Tăcerea privitoare la administrarea acestor secrete este de două feluri: 1) tăcerea asupra secretelor ştiute că există, dar care nu sunt date încă publicității şi 2) tăcerea cea mai deplină, asupra acelor secrete neştiute de nimeni că există ca atare. În primul caz, secretul suspendă nişte adevăruri, refuzând actualizarea lor. În al doilea caz, secretului îi este contestată propria existență, afirmându-se fie că nu e nimic de ascuns, fie că nimic nu s-a întâmplat. Secretul neştiut ca secret scoate anumite ştiri din fluxul amintirilor, le sustrage comemorării, accentuându-le paseitatea (pastness). Neantizează aşadar anumite fapte istorice, torturi sau delațiuni de exemplu, pretinzând despre unele că nu au avut loc pur şi simplu. Secretele Securității sunt aflate însă în mod aleatoriu, fragmentar, îndemnându-ne să anticipăm, să ne închipuim descoperiri şi mai cutremurătoare. Oricât ar vrea să fure memoriei unele lucruri, să creeze pete albe, secretele fostului regim funcționează, involuntar, ca *tăceri active*, ca focare permanente de conflict. Susținând o tradiție a tezaurizării informațiilor cu caracter politic şi istoric, tăcerea nu amplifică atât dezinformarea cât mai ales incertitudinile, fabulațiile. Ea multiplică astfel imaginarul, zvonistica şi alte asemenea zone de reproducere culturală a secretului de stat.

Dacă nu ar fi atât de mult negociat, aşa cum se întâmplă de fapt în relația CNSAS-SRI, secretul dosarelor nu ar transforma cunoaşterea în privilegiu, nu ar exista ca formă de putere. Secretul divulgat mai degrabă amnistiază decât inculpă, demascarea informatorului Securității neprovocând indignare ci transformându-l mai curând în victimă, în persoană supusă şantajului, obligată să acționeze împotriva unei presupuse conştiințe şi să dea informații compromițătoare despre alte persoane apropiate. După cum reiese din cazul Ristea Priboi, mult mai compromis este demascatorul decât demascatul. Cel pomenit mai sus intentează istoricului Marius Oprea un proces unde nu Priboi trebuie să dovedească neimplicarea sa în represiunile de la Braşov, ci Marius Oprea trebuie să dea socoteală pentru îndrăzneala de a scrie despre activitatea fostului ofițer de securitate.

Or, apărând în acest fel secretele trecutului, nu facem decât să le menținem într-o acută actualitate. De asemenea, obişnuind oamenii cu ideea că nu e decent să acceadă la secretele propriilor vieți, autoritățile transformă prezenta şicanare de ordin legislativ, birocratic, într-un element de cultură politică, de mentalitate. Se resemnează cu gândul că biografiile, legitimitatea actualilor lideri politici nu este esențială, că adevărurile comunismului nu țin loc de eficiență economică. De la cultul *personalității* trecem la adorarea ferventă a *utilității*. Trăind într-o lume secretomană, istoricul se poate lăsa influențat de starea generală de spirit, împărtăşind convingerea unora că istoria comunismului nu poate fi, deocamdată, scrisă, dat fiind că principalele surse nu ne sunt încă accesibile. Este foarte adevărat că multe fonduri de arhivă nu sunt accesibile istoricilor comunismului şi există pericolul de a întocmi lucrări insuficient documentate, doar cu ceea ce avem acum la dispoziție. Adică să riscăm ca mai târziu, după darea în cercetare a altor dosare, cărțile noastre să devină caduce, expirate, aidoma ştirilor de o zi ale presei. Reticențele acestea aparțin în special învățământului universitar care, în aşteptarea unor bilanțuri definitive asupra comunismului românesc, preferă să evite includerea acestui subiect în tablele de materii. *O societate care protejează secretul cu*

asemenea înverşunare, îl fetişizează foarte mult, se lasă fascinată de el şi tinde, previzibil am spune, să îşi înţeleagă chiar şi trecutul prin lentila unor nesfârşite conjuraţii. În plus, istoricul nu poate aştepta la nesfârşit, nu poate ceda neajunsurilor de ordin birocratic. Deşi izvoarele istoriei comunismului sunt într-adevăr trunchiate, soluţia de moment nu poate fi decât de factură metodologică. Important este ca istoricul să îşi formuleze prudent temele de interes şi să îşi delimiteze cu precizie sursele, în aşa fel încât, studiile lor să îşi păstreze valabilitatea în ciuda trecerii timpului.

Ca interesat de sondarea istoriei din perspectivă cultural-antropologică, consider că cercetările asupra perioadei 1945-1989 pot progresa printr-o investigare interdisciplinară a documentului, cu condiţia de a nu insista pe caracterul lor edit sau inedit, ci pe calitatea lor de *text*. Abordate din perspectiva hermeneuticii şi analizelor de discurs, „urmele" lăsate de comunism ne pot oferi numeroase indicii despre codurile culturale ale societăţilor „democrat-populare", despre viaţa privată, despre raporturile dintre putere şi autoritate, despre simbolurile şi tabu-urile acestor regimuri. Or, dacă rămânem la convingerea că istoricul trebuie neapărat să „descopere" mereu ineditul, lucrurile nemaivăzute, toate aceste subiecte de cercetare vor fi mereu marginalizate, lăsându-se pentru mai târziu aprofundarea istoriei comunismului. Mai trebuie precizat că, în aceşti ani de după prăbuşirea regimului totalitar, istoricii au stabilit trăsăturile de bază ale sistemului în care au trăit 45 de ani. Marile adevăruri ale comunismului nu au cum să ne mai scape. Oamenii au însă tendinţa firească de vrea să uite şi cred că ceea ce ar conta astăzi nu sunt amănuntele strict factuale, exactităţile uşor de alungat din memorie, ci anumite interpretări ale lor, anumite învăţăminte care s-ar putea extrage din ele. În plus, ţinând cont de asiduitatea cu care Securitatea îşi urmărea victimele, credem că în locul unei *istorii a represiunii*, puţin posibilă din cauza volumului uriaş de documente care nu ne stă încă la dispoziţie, putem scrie o foarte interesantă *istorie a vieţii cotidiene*, bazată chiar pe minuţioasele dosare de urmărire.

Astăzi, într-o lume excedată de *informaţii*, istoria nu mai poate avea un public decât dacă oferă *semnificaţii*, dacă evită vechea paradigmă empiristă, a „istoricului-detectiv" care, de dragul cât mai multor „dezvăluiri", ratează interpretarea acestora. Una din cutumele activităţii de cercetare dă întâietate documentului nepublicat, de arhivă, făcându-se deci confuzia între izvorul *inedit*, absolut necunoscut, şi cel *needitat,* ştiut, consultat de mulţi istorici şi totuşi favorizat din start ca izvor de primă mână numai din cauză că nu a fost, deocamdată, tipărit. Or, dacă apreciem mai mult descoperirea şi mai puţin analiza sursei, de ce mai publicăm volume de documente, răpindu-le „virginitatea", iar eventualilor pasionaţi plăcerea căutării şi a lecturii primordiale? În plus, dacă urmăm logica mai sus menţionată, discipline ca numismatica sau arheologia, care nu folosesc documente de arhive, trec drept neserioase. Nimeni nu poate nega că editarea documentelor este indispensabilă istoricului, reconstituirii factuale, dar aprecierea nu se aplică şi analizelor de discurs axate, inevitabil, pe scrieri încredinţate tiparului. Departe de a contesta valoarea argumentativă a documentului de arhivă, nu vrem decât să observăm că acesta devine util numai dacă se completează, în aceeaşi povestire, cu alte tipuri de surse, el neavând o relaţie privilegiată cu adevărul. De vreme ce în comunitatea ştiinţifică internaţională s-a convenit că devine document tot ceea ce poate da informaţii viabile asupra trecutului, credem că valoarea unui izvor este dată de contribuţia lui la formularea unor ipoteze despre trecut şi nu de locul depozitării sale. Căutările arhivistice de lungă durată nu scuză cantonarea în aprecieri de ordin formal, descriptiv. Iar înţelegerea documentului în litera lui este deosebit de riscantă pentru cercetătorii regimului comunist, cunoscut ca fiind unul al automistificării prin excelenţă. De aceea,

istoria culturală îşi propune să nu echivaleze *interpretarea* documentului cu *parafrazarea* lui, nu confundă *sensul* îndeobşte precis al unui text cu *semnificația* adesea labilă pe care o poate dobândi în diverse contexte şi lecturi. Insist asupra aspectelor de ordin metodologic în deplină cunoştință de cauză, considerând că opțiunea culturalistă este una din căile de urmat pentru acei tineri conştienți că munca de descifrare a documentului nu trebuie să fie un scop în sine, ci doar o etapă în drumul către sinteză. Fără puneri în intrigă, istoria nu mai poate spera să-şi recâştige auditoriul. Iar acest produs final, sinteza, nu are cum să rezulte din lectura brută a sursei, el conturându-se cu greu, numai în urma unor foarte serioase aprofundări interdisciplinare.